

החולשה שביידן משדר מביאה לנקודת שפל בהרתעה נגד איראן

13.05.2024 | ד"ר יוסי מנשרוף | written by

עיקרים

- תוכנית הגרעין של איראן נמצאת בנקודת שיא, ומזכ"ל סבא"א הצהיר (23 באפריל) שאיראן נמצאת במרחק של שבועות בודדים מהיכולת להחזיק בחומר הדרוש לייצור פצצה גרעינית. זה למעלה מעשור שהאיום האמין שישראל מציבה לאיראן לא לפרוץ לפצצה גרעינית הוא הגורם העיקרי שמרתיע את איראן בסוגיה זו.
- כדי שאיום זה יהיה אמין, חשוב שארה"ב תשדר שהיא תגבה את ישראל, או לכל הפחות לא תמנע מישראל לפעול בתרחיש של פריצה לפצצה. אך, המסר המשודר לטהרן על ידי הניסיון של ביידן למנוע כניסה לרפיח הוא שייתכן שישראל לא תזכה לגיבוי לפעולה נגד תוכנית הגרעין אף בתרחיש של מירוץ לפצצה.
- בנוסף, כתוצאה מהעידוד שטהרן תשאב מהעמדה החלשה של וושינגטון היא עלולה להפוך נועזת יותר, להגביר את חתרנותה בירדן ואת מאמציה לקדם פיגוע משמעותי בישראל דרך ירדן, ולהשתמש בה כפלטפורמה לחימוש יהודה ושומרון; ולעודד את חיזבאללה להקצין את התנהלותו במלחמה.
- יחד עם זאת, המצב שנוצר מהווה הזדמנות עבור ישראל להוכיח לאזור שהיא מסוגלת לפעול על אף האזהרה האמריקאית. זו שעת מבחן עבור ישראל; אם היא תתקפל אז יובן למדינות המפרץ וכן לאיראנים שהיא בת חסות אמריקאית, מה שעלול להעניק אור ירוק לטהרן להתקדם בגרעין.
- לעומת זאת, אם ישראל תפעל בנחישות ברפיח בניגוד לאזהרה האמריקאית, יוכח לעיני כול שכאשר מדובר באינטרסים חיוניים של ישראל היא נחושה לפעול למרות הלחצים. רק כך היא תוכל לשמר את מה שנשאר מההרתעה נגד הגרעין האיראני.
- במקביל, על ישראל וארה"ב להגדיר במשותף מהו הקו האדום שאם טהרן תנסה לחצות אותו היא תיחשף לתרחיש הנורא מבחינתה ² תקיפה נגד מתקני הגרעין.

הקדמה

במשך למעלה מעשור, האיום האמין שישראל מציבה לאיראן לא לפרוץ לפצצה גרעינית הוא הגורם העיקרי, להערכתנו, שמרתיע את איראן בסוגיה זו. כדי שאיום זה יהיה אמין, חובה שארה"ב תשדר שהיא תגבה את ישראל, או לכל הפחות לא תמנע מישראל לפעול בתרחיש של פריצה לפצצה. אך, המסר המשודר לטהרן על ידי הניסיון של ביידן למנוע כניסה לרפיח הוא שייתכן שישראל לא תזכה לגיבוי לפעולה נגד תוכנית הגרעין אף בתרחיש של מירוץ לפצצה.

אולם, המצב שנוצר מהווה הזדמנות עבור ישראל להוכיח לאזור שהיא מסוגלת לפעול על אף האזהרה האמריקאית. זו שעת מבחן עבור ישראל בעיני מדינות האזור, חבריה ואויביה כאחד. אם היא תתקפל, אז יובן למדינות המפרץ וכן לאיראנים שישראל בת חסות אמריקאית, מה שעלול להעניק אור ירוק לטהרן להתקדם בגרעין. לעומת זאת, אם ישראל תפעל בנחישות ברפיח בניגוד לאזהרה האמריקאית, יוכח לעיני כול שכאשר מדובר באינטרסים חיוניים של ישראל היא נחושה לפעול על אף הלחצים. רק כך היא תוכל לשמר את מה שנשאר מההרתעה נגד הגרעין האיראני.

לא קשה לדמיין את צהלות השמחה בקרב גורמי המפתח בקבלת ההחלטות במשטר האסלאמי באיראן עם שומעם את הצהרת ביידן שהוא מתנגד לפעולה ישראלית ברפיח ומעכב משלוחי נשק כדי למנוע זאת. ה-Don't שהציב בתחילת המלחמה לאיראן, לבל תעז לנצל את שעת הכושר שהזדמנה לה כדי לתקוף את ישראל, התחלף ב-don't כלפי ישראל, לבל תבצע תמרון קרקעי נרחב ברפיח. החשש שמנחה את ממשל ביידן בעת הזו, ולמעשה מאז פרוץ המלחמה, הוא שתפרוץ מלחמה אזורית. בתרחיש כזה, סבורה וושינגטון, יקשה עליה להישאר במעמד משקיף, מכיוון שכוחותיה הפרושים באזור, בדגש על עיראק וסוריה, יהיו גם הם תחת אש משמעותית.

מעבר לחבלה בסיכויי ישראל להשיג ניצחון במלחמה ולשחרר את החטופים, עמדתו של ביידן משפיעה גם על איראן. להערכתנו, ההצהרה הזו משחקת לידי איראן, ופוגעת לא רק בישראל אלא גם באינטרסים האמריקאים. זאת, מכיוון שהיא פוגעת באופן קשה באמינות האיום הישראלי מול מתקני הגרעין האיראניים. לכן, הצהרת ביידן עשויה להותיר בטהרן את הרושם שישראל תלויה באופן מוחלט בארה"ב בהיבטי החימושים, קבלת ההחלטות והגיבוי הדיפלומטי, ובהתאם לכך אין כיסוי לאיומה מול מתקני הגרעין האיראניים [?] בשל התנגדותו הנחרצת של ממשל ביידן לתקיפתם.

אוזלת היד האמריקאית מול טהרן: העדר תוכנית חלופית למסלול הדיפלומטי ולכישלון הלחץ הכלכלי המקסימלי

כזכור, טהרן צברה התקדמות ניכרת כבר בסביבות 2010, ופיתחה תשתית גרעין משמעותית. ואולם, בצומת הדרכים הקריטית הזו ניכרו חילוקי דעות משמעותיים בין ירושלים לווינגטון. בעוד שנתניהו קידם תקיפה של מתקני הגרעין באיראן, שהעלתה חשש משמעותי בטהרן מפני תקיפה (שניכר בכמות איומיה, ובכלל זה לקדם מתקפת מנע נגד ישראל), ממשל אובמה סבר שיש להגיע לעסקה עם טהרן, מתוך תקווה שיוכל לעצב מחדש את היחסים בין המדינות. לשם כך, כבר ב-2009 הוא הושיט יד למנהיג העליון ושידר נכונות לפיוס היסטורי, והפנה כתף קרה לתנועת המחאה הירוקה שהרעידה את אמות הסיפין באיראן. לאחר שהוא נענה בשלילה מצד המנהיג, אובמה הסכים להוסיף גם לחץ כלכלי והחלטות נגד איראן במועצת הביטחון כדי לדחוף את ח'אמנהאי להסכים לשבת למו"מ בין הצדדים בתחום הגרעין. בלחץ הסנקציות והבידוד הבינ"ל ח'אמנהאי אכן הסכים לכך ב-2011, וכך נכנסו למו"מ שהוביל להסכם הגרעין ב-2015. לאחר שאובמה הוריד את הלחץ הכלכלי וויתר על הדרישה שלאיראן לא יהיו מתקני העשרת

אורניום בשטחה הסכימה איראן לעסקה, ובכך הכשירה ארה"ב למעשה למפרע את ההפרות של החלטות מועצמת הביטחון במשך שנים מצד טהרן, ונחתם ההסכם בין טהרן ל-5+1P.

ישראל תחת ממשלת נתניהו לא הייתה שותפה להשקפה כי העסקה תסייע לרסן את התפתחות תשתית הגרעין של איראן, ולכן נתניהו, שלא הצליח לקדם תקיפה באיראן ב-2010 וב-2012 בגלל התנגדות בכירים במערכת הביטחון בישראל, הצהיר שישראל שומרת לעצמה את זכות התגובה מול איראן ואינה מחויבת להסכם.

ההסכם היה עוגן ונכס עבור טהרן, בשעה שהעניק לה תעודת ביטוח מפני תקיפה צבאית. ברור היה שישראל לא תוכל לתקוף את איראן במציאות הזו של הסכם גרעין. לאחר סוף עידן אובמה מיוחסת לנתניהו השפעה רבה על החלטת טראמפ לסגת מהסכם הגרעין ב-2018. ואולם, גם בשעה זו, ממשל טראמפ לא קידם מתקפה צבאית ואף לא איום צבאי אמין. וושינגטון הסתפקה בקמפיין לחץ מקסימלי, כאשר ללא תוכנית מוסדרת לתרחיש שבו הלחץ לא יסייע לדחוף את איראן לסגת מעמדותיה טהרן פשוט חשקה שיניים, ונחלצה מתקופת טראמפ הקצרה יחסית (רק כהונה אחת) בעור שיניה לאחר שקיצצה את הסיוע למערך השלוחים שלה כדי לעמוד מול המשבר הכלכלי שפקד אותה. במשך כל הזמן הזה לא פרשה טהרן מהסכם הגרעין, שהיווה עבורה כאמור נכס ביטחוני מהמעלה הראשונה, אלא ניסתה להקים עם מדינות אירופה מסגרת שתאפשר להרחיב את היחסים הכלכליים בין הצדדים תוך עקיפה חוקית של הסנקציות האמריקאיות. הדבר לא צלח, למרבה אכזבתה של טהרן, אך בינתיים היא הרחיבה את תשתית הגרעין שלה ובצעדי התרסה השתלטה על מיכליות נפט במפרץ הפרסי כדי ללחוץ על המערב.

עם ניצחון ביידן בבחירות נשמה טהרן לרווחה. ביידן הדגיש כבר במערך קמפיין הבחירות שלו שהשאיפה העיקרית שתנחה את ממשלו היא לחזור להסכם עם איראן. ממשלו הפגין אוזלת יד באכיפת הסנקציות, וכך שלשלה איראן לקופתה עשרות מיליארדי דולרים. באוגוסט 2023 דיווח הניו יורק טיימס על הבנות לא רשמיות בין טהרן לווינגטון שבמסגרתן עצרה איראן את העשרת האורניום לרמה של 60%, לחצה על המליציות השיעיות שנתמכות על ידה להפסיק את התקיפות נגד חיילים אמריקניים והתחייבה לא לספק לרוסיה טילים בליסטיים. בנוסף, איראן שחררה חמישה אמריקאים. כל זאת בתמורה לשחרור 6 מיליארד דולר מהנכסים האיראניים המוקפאים בדרום קוריאה שבהם תוכל טהרן להשתמש אך ורק למטרות הומניטריות. ואולם, ההבנות האלו התפוצצו עם פרוץ מלחמת חרבות ברזל, עם ההתנגדות בבית הנבחרים בארה"ב לאור אחריותה של איראן למתקפת הטבח של חמאס, ובעקבות זאת חזרה איראן, לפי סבא"א, להעשיר לרמה של 60 אחוז.

ביידן ואנשיו גם הדגישו לאחר פרוץ המלחמה את התנגדותם להפעלת כוח נגד איראן, וזאת לא רק בתחום הגרעין אלא גם כתגמול לתקיפות שביצעו המליציות הפרו-איראניות נגד אינטרסים אמריקאים באזור על מנת ללחוץ על ארה"ב להורות לישראל להפסיק את המלחמה. אפילו בינואר 2024, כשנחצה קו אדום אמריקאי, בשעה ששלושה חיילים אמריקאים נהרגו במתקפת הכטב"מ שביצעה כתא"ב חיזבאללה העיראקית נגד הבסיס האמריקאי tower-22 בירדן, ביידן

הסתפק בתגובה נגד המליצה ולא נגד איראן גופא או אפילו נגד כוח קודס באזור.

הצטרפות נסראללה למלחמה, גם אם באופן מוגבל, החל מה-8 באוקטובר, וכן תקיפות נגד ישראל מצד מערך השלוחים האיראני בתימן, עיראק וסוריה, העלו חשש בווינגטון מפני גלישה למלחמה אזורית. ההסלמה חסרת התקדים בין ישראל לאיראן בעקבות חיסולו של מפקד כוח קודס בסוריה ובלבנון, מחמד רצ'א זאהדי ב-1 באפריל, שיוחסה לישראל, ומתקפת הגומלין האיראנית ב-13 באפריל, העצימו את החשש האמריקאי.

כעת נראה שהאיום האמריקאי לצמצם את משלוחי הנשק לישראל אם תפלוש לרפיח מעודד את איראן. במשך כל השנים מאז 2010, זו בחרה שלא לפתח הלכה למעשה נשק גרעיני, בין היתר משום שהעריכה, להבנתנו, שזהו קו אדום ישראלי. בעקבות האיום המוחשי שחשה איראן כלפי מערך הגרעין שלה, עם ההכנות הישראליות למתקפת גומלין על התגובה האיראנית, היא איימה (ב-18 באפריל) לפתח נשק גרעיני אם ישראל תתקוף את מתקניה הגרעיניים.

טהרן עדיין נותנת קרדיט לאיום הישראלי נגד מערך הגרעין שלה

ניכר אפוא שאיראן עדיין מייחסת חשיבות לאיום ישראלי לתקוף את מערך הגרעין המתקדם שהקימה. עד כה נימקה איראן את אי-התקדמותה לקראת נשק גרעיני בפתוא השנויה במחלוקת של ח'אמנהאי האוסרת מטעמים הלכתיים פיתוח נשק שכזה. טהרן גם טענה עד כה שנשק גרעיני אינו חלק מתפיסת הביטחון שלה.

נראה שהצהרת ביידן מעניקה לאיראן מרחב תמרון משמעותי מול ישראל, מכיוון שטהרן עלולה לקבל את הרושם שהסבירות לתקיפה ישראלית מול מערך הגרעין האיראני שואפת לאפס כל עוד ביידן נמצא בתפקידו. לכן, להערכתנו הצהרת ביידן פוגעת קשות באינטרס האמריקאי מכיוון שתדחוף את איראן להתקדם. בייחוד כשהיא ממילא מפעילה קבוצת נשק שחותרת להתקדם לקראת נשק גרעיני (כפי שנחשף בריאיון הפרישה של הרמטכ"ל כוכבי בינואר 2023). בנוסף, התקדמות הגרעין של איראן נמצאת גם כך בנקודת שיא, כפי שבא לידי ביטוי באזהרות מפי מזכ"ל סבא"א רפאל גרוסי, ובכללן הצהרתו (23 באפריל) כי איראן התקדמה עד כדי מרחק של שבועות בודדים מהיכולת להחזיק בחומר הדרוש לייצור פצצה גרעינית.

הצהרת ביידן פוגעת באינטרס האמריקאי גם בתחומים נוספים. טהרן עלולה לשאוב עידוד מהמשבר ביחסי ישראל-ארה"ב ולהפוך נועזת יותר. כך היא עלולה להגביר את חתרנותה בירדן, ואת מאמציה לקדם פיגוע משמעותי בישראל דרך ירדן, ולהשתמש בה כפלטפורמה לחימוש יהודה ושומרון. השבר ביחסי ישראל-ארה"ב עלול לעודד את חיזבאללה עצמו להקצין את התנהלותו במלחמה, בהבינו שהוא קצר הישג חשוב מול ישראל בעצם החלטתו להצטרף למלחמה.

המלצות לפעולה

הימנעות מתמרון קרקעי נרחב ברפיח פוגעת באופן מהותי במטרות המלחמה. ישראל חייבת לפגוע קשות בארבעת גדודי חמאס שפועלים במרחב רפיח, ולפרק את תשתיות הטרור המתקדמות שבנה שם חמאס במשך שנים רבות, כולל מערך הברחות נרחב באמצעות רשת מנהרות שפועלות בציר פילדלפי. עליה גם לאתר במידת האפשר את החטופים החיים והמתים, תוך כדי הפעלת מרדף מודיעיני-מבצעי חס לנוכח האפשרות הסבירה שחלקם הוברחו לנכסי חמאס באזורים שמהם צה"ל יצא ברחבי רצועת עזה.

במקביל, לנוכח האפשרות שחלק מגדודי חמאס ברח מרפיח, על צה"ל והשב"כ לעבות את המידע המודיעיני שלהם על הפרישה המחודשת של חמאס, בין היתר באמצעות חקירת שבויים שייתפסו ברפיח, כדי לרדוף אותם באשר הם. בהמשך לכך, על צה"ל לתמך בדיר אל-בלח ובנוסיראת כדי להשמיד את תשתיות חמאס שנותרו שם. הימנעות מלחימה עצימה בעזה משמעותה לחימה "ביד אחת קשורה", תסכן את כוחות צה"ל ותקשה לקצור הישגים משמעותיים שיפגעו בתשתיות חמאס במרחב רפיח.

מלבד עצם החובה לרדוף את חמאס בכל מרחבי עזה, תמרון ברפיח גם יסייע בחיזוק כושר ההרתעה מול איראן ושלוחיה, וישפיע על תדמיתה של ישראל באזור כמדינה ריבונית ועצמאית. לפיכך, לדעתנו אסור לישראל לאבד את שעת הכושר ההיסטורית לפגוע בתשתיות חמאס ברפיח. ביוני 1981 הבינו האמריקאים בדיעבד את חשיבות ההחלטה ההיסטורית שקיבלה ישראל בראשות בגין לתקוף את הכור הגרעיני בעיראק; לנוכח הלחצים שמופעלים בארה"ב עצמה על ביידן מאז שהצהיר על צמצום משלוחי הנשק לישראל אם תפלוש לרפיח, יש להערכתנו יסוד סביר להניח שווינגטון תתיישר עם החלטה ישראלית להיכנס לרפיח.

בתפיסת הביטחון הישראלית המעודכנת לאחר המאורעות הקשים של ה-7 באוקטובר, ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה שלא לנהוג ביד קשה נגד חמאס ויתר ארגוני הטרור בעזה. רק כך היא תוכל להבטיח את ביטחונה ואת עתידה, ונדמה שאין שעה יפה מכך שבה היא תוכל להוכיח את עצמאותה מאשר ערב יום העצמאות ה-76.

לצד זאת, ישראל וארה"ב צריכות להגדיר במשותף מהו הקו האדום שאם טהרן תנסה לחצות אותו היא תיחשף לתרחיש הנורא מבחינתה ² תקיפה נגד מתקני הגרעין. כמו כן, על ישראל להבהיר לממשל ביידן שההתרשלות באכיפת הסנקציות האמריקאיות נגד איראן מעניקות לכלכלתה המשברית של איראן חמצן חשוב, ומשדרות לטהרן חולשה אמריקאית. הרפיון האמריקאי מול טהרן מאפשר לה לעבות את מערך הברחות הנפט באופן משמעותי, ולספק לכלכלתה את הכנסות הנפט שעליהן היא נשענת. כפי שנחשף בשלהי אוקטובר 2023, לפי מידע עדכני של בית הנבחרים האמריקאי, איראן מתקצבת את חמאס מדי שנה בכ-350 מיליון דולר, ולכן האינטרס האמריקאי והישראלי באכיפת הסנקציות ובהפעלת לחץ כלכלי על איראן מקבל משנה חשיבות.